

Statistik om kvinder – kvinder om statistik

Af Rita Knudsen

Statistik – om hvem og for hvem?

Statistik er tal, der viser mængder på tidspunkter eller i perioder, og gentagne statistikker om samme emne viser en udvikling eller ændring i tid. Statistikken er et fint redskab til analyser og bruges over alt til at dokumentere mængder og forløb.

Gennem tiden er statistikken udviklet som et redskab for ledende og styrende grupper i samfundet. Det vil før og nu sige grupper, der repræsenterer økonomisk og politisk magt, og de har deres eksistens i et samfund, hvis strukturer er skabt af mænd. Derfor er statistikken også udviklet således, at den først og fremmest beskriver mænds aktiviteter, værdier, holdninger, samfunds- og familieroller. Det betyder, at kvinder ofte beskrives i relation til mænd, til mænds handlinger og egenskaber, i relation til mandsrollen. Kvinder passer ikke altid i de strukturer, statistikken anvender eller beskriver. Af og til falder kvinderne helt uden for, beskrives slet ikke. Eller de beskrives ved, hvad de mangler i at være mænd. Eller de samles i klumper uden specifikation efter deres egne egenskaber, fordi den mandsstrukturerede statistik ikke hidtil har fundet det umagen værd at gøre en særlig indsats for at synliggøre kvindernes aktiviteter.

Hvordan går det til, at kvinder ikke beskrives mere indgående? Hvad er det for mekanismer, der uden at nogen vil det fører til, at statistikken giver et uskarpt billede af kvinderne?

Statistikens produktionsproces

Statistikernes arbejde kan opdeles i en række trin, og på hvert trin skal der vælges mellem flere muligheder. Mellem metoder, mellem enheder, mellem variable. Der skal afgrænses og defineres, og hvert valg har konsekvenser for de efterfølgende trin og i alle tilfælde for det færdige produkt, den statistik der kan offentliggøres og som enhver kan bruge.

Det første led i en statistikers arbejde er for så vidt at vælge emnet for sta-

tistikken. Der er en udpræget tendens til, at statistik om økonomi prioriteres langt over statistik om menneskelige relationer som fx familieforhold for slet ikke at nævne husholdningernes arbejde.

Valg og afgrænsning af emnerne for den officielle statistik medfører, at store dele af kvinders liv ikke er beskrevet i statistikken. Eksemplerne er så centrale områder som nationalregnskaberne, og nogle kvinder forsvinder i statistikken om arbejdsløshed og i de danske registerfolketællinger.

Arbejdet i hjemmet – indkøb, madlavning, vask, syning og reparation af tøj, omsorg for børn og mellem voksen – er fortsat kvinders ansvar. Den officielle statistik har ingen eller kun få oplysninger om dette arbejde, mens lønnet arbejde og al anden økonomisk aktivitet er genstand for indgående statistisk belysning.

I nationalregnskaberne beskrives samfundets økonomi i en helhed, og det har været noget i retning af en statistisk bedrift at udvikle de metoder, der gør dette muligt. At nationalregnskaberne derefter er blevet anvendt som det eneste mål for samfundets aktivitet og velstand viser til gengæld en utrolig overlegenhed og forbigåelse af alle de aktiviteter, der ikke indgår i den formelle økonomi. Forskere har beregnet, at kvinders tvungne og frivillige arbejde i hjemmet har en samlet værdi af mindst 30 pct. af nationalproduktet. En væsentlig del af kvinders liv og indsats er derfor lige så usynlige i statistikken, som hvis de slet ikke blev udført.

Ved FN's kvindekonference i Nairobi i juli 1985 blev der vedtaget en resolution eller henstilling til hele verdens statistikere om at indregne aktiviteterne i den uformelle økonomi i nationalregnskaberne. Statistikerne ved, at nationalregnskaberne formål er at beskrive den formelle økonomi, og at den uformelle økonomi derfor må opgøres på anden måde. Henstillingen fra en enig forsamling af hele verdens kvinder må imidlertid tages knusende alvorligt, og statistikerne må se at komme op af lænestolene og udvikle metoder, der løbende kan beskrive det, der foregår uden for den formelle økonomi. Så kan det i øvrigt blive spændende at se, om der er så meget i påstanden om, at mændenes aktiviteter (havearbejde, bilens røgt og pleje) er lige så meget værd, som kvindernes dagligt gentagne indkøb, madlavning, vask, indkøb, madlavning, vask...

Arbejdsløshedsstatistikken omfatter i Danmark de ledige, der modtager arbejdsløshedsdagpenge eller bistandshjælp. For at få arbejdsløshedsdagpenge skal man være medlem af en arbejdsløshedskasse, og det er omkring to-tredjedele af alle kvinder i arbejdsstyrken. De ikke-forsikrede og de forsikrede, der har opbrugt deres ret til dagpenge, kan søge bistandshjælp, og det gælder for både mænd og kvinder. Gifte kvinder kan imidlertid oftere end gifte mænd komme i knibe og må gå uden bistandshjælp. Hjælpen udmåles efter ægtefællernes samlede indtægt, og den vil være for stor til en bistandsydelse, hvis den arbejdsløse kvinde er gift med en mand med en almindelig arbejdsindkomst. En gift, ar-

bejdsløs mand uden ret til dagpenge vil næsten altid kunne få bistandshjælp, fordi konen enten ikke har egen indtægt eller som kvinde er lavtlønnet og i mange tilfælde har deltidsarbejde.

Om en kvinde overhovedet bliver registreret som arbejdsløs, afhænger også af, om hun søger arbejde. Befinder hun sig i et område, hvor det er småt med kvindearbejde, opgiver hun måske helt at søge arbejde, men venter alligevel på, at noget skal vise sig. Det sker antagelig hyppigere for kvinder end for mænd. Registreringerne afhænger også af lovgivningen. Ændringer af grænser for, hvornår der kan udbetales dagpenge, for reglerne for deltidsforsikring osv. har afgørende indflydelse på, hvor mange af de reelt arbejdsløse, der bliver registreret. Igen er det sandsynligt, at kvinder oftere end mænd falder uden for strukturerne og derfor statistisk set ikke eksisterer.

Ved registerfolketællingerne i januar 1976 og januar 1981 blev der skelnet mellem personer i og uden for erhverv efter indkomsten det forudgående år. I begge tællinger blev grænsen sat ved en indkomst, der svarer til, hvad deltidsbeskæftigede kvinder ved kontorarbejde og ufaglært industriarbejde m.v. tjente i et halvt år. I en periode med stigende antal af kvinder i arbejdsstyrken kan det ikke udelukkes, at en del kvinder kom ind i arbejdsstyrken i sidste halvdel af 1975 og 1980, men ikke blev regnet med til de erhvervsmæssigt beskæftigede, fordi deres indtægter lå under den grænse, som statistikerne havde valgt.

At vælge enheder for en statistik kan være svært. I statistik om personer skulle det synes at være ligetil. En person er vel en person. Er der tale om en flerhed af personer, der skal være enheden, bliver det straks kompliceret. Når enheden er en gruppe af personer med et indbyrdes forhold til hinanden, må det klart defineres, hvordan enhederne afgrænses fra hinanden og hvordan enhederne skal karakteriseres. Hvad er fx en familie?

I den danske familiestatistik inddeles familierne i familier med gifte par, ikke-gifte men samboende par med fælles børn og så de enlige. Familierne fordeles efter antallet af børn, og de enlige yderligere efter køn. I andre sammenhænge er »børn« personer under 18 år. I familiestatistikken betegnes også afkom i alderen 18-25 år som »børn«, hvis de ellers er ugifte og bor hjemme og stadig benytter sig af mødrenehjemmets faciliteter og omsorg. »Enlige« omfatter både de reelt enlige og ikke-gifte samlevende i parforhold, hvor der ikke er fælles børn. Disse vanskelige definitioner betyder, at det er uhyre svært for ikke at sige umuligt at få helt eksakte tal om antallet af enlige mødre.

Befolkningsstatistikens tekniske familiebegreb fjerner statistikken fra virkeligheden. Reelt enlige mødre og andre voksne enlige kvinder stiger i antal og er socialt udsatte grupper i de galoperende 80'ers samfund. Disse grupper har statistikken endnu ikke formået at gøre synlige.

Når familier, husstande og husholdninger skal karakteriseres fx efter socialgruppe, har det hidtil været skik at beskrive enhederne ved data for en enkelt af

gruppens medlemmer. Denne repræsentant for flerheden har været kaldt »hovedperson« og »overhovede«, men disse betegnelser er på vej ud af den danske statistik. Dog dukker de op af og til, fx i statistik om indkomster og formuer og i bistandslovsstatistikken.

Når en enkelt person skal karakterisere en gruppe af personer, er det så godt som altid manden eller den ældste mand i gruppen. De voksne kvinder tælles med som personer, men deres aktiviteter og egenskaber regnes sjældent med i karakteristikken af enheden.

Statistikkerne erkender, at overhoveder og hovedpersoner er forældede begreber, der ikke forenes med ligestilling og kvindernes bidrag til samfundsøkonomien. Internationale kontaktorganer for statistikere har prioriteret udviklingen af nye måder at karakterisere familier og husholdninger, og har beskrevet bestræbelserne i dynger af papirer. Et eksempel er et fransk papir, hvori det stolt meddeles, at overhoveder og hovedpersoner er døde, og i stedet er kommet »Referencepersoner«. Det kedelige er bare, at for ægtepar vil det normalt være manden, der er referenceperson eller person nr. 1, og så er forskellen fra før til nu ikke til at se. I den danske statistik udfoldes der ihærdige bestræbelser på at karakterisere husholdninger og familier ved både mands og kvindes karakteristika. Det bliver oftest til store tabeller, hvoraf det kan være vanskeligt at udtrække de træk, der er fælles eller som adskiller enhederne fra hinanden.

I statistik om arbejdsstyrkens fordeling efter erhverv, brancher og fag viser det sig, at mænd er spredt ud over et stort felt, mens kvinder er samlet i klumper. Statistikken beskriver uden tvivl den realitet, at erhvervsarbejde er kønsdelt. Der er kvindejob og mandsjob, og kvinder er hyppigst beskæftigede i offentlige tjenester og servicefag, mens mænd er samlet i de producerende erhverv. Statistikken beskriver imidlertid kvindernes beskæftigelse i det omfang, de anvendte codesystemer er egnede til at kunne opdele kvindearbejdet. Internationale codesystemer og de nationale tilpasninger af disse systemer er konstruerede med henblik på at beskrive mænds erhvervsmæssige arbejde, mens kvinders arbejde har været af mindre betydning. Mindre spredning af kvinderne over brancher og fag end af mænd hænger uden tvivl sammen med, at der ikke er så mange muligheder for at specificere de særlige kvindedefag, som der er for mandsfagene.

Store dele af den danske statistik udarbejdes ved hjælp af statistikregistre, der indeholder oplysninger overført fra administrative registre. Til andre dele af statistikken indhentes data ved hjælp af spørgeskemaer og interviews.

Er der forskelle mellem kvinder og mænd og forskelsbehandling inden for det område, det administrative register skal administrere, spejles det i statistikken. Et eksempel fra dansk statistik er statistikken om indtægter og formue. Ved beskatningen af ægtepar er manden hovedpersonen, selv om hver af parterne skal deklare deres egen indkomst. Hustruen er biperson, og det går igen i statistikken, hvor man altså ikke kan slippe af med hovedpersonbegrebet. Kvindediskri-

minerende lovgivning betyder, at også statistikken viser kvindediskriminerende forhold, og det kan betyde, at statistikken i sig selv bliver diskriminerende.

Også spørgeskemaer og interviews kan struktureres og formuleres således, at kvinderne ligesom falder udenfor rammerne. Hvordan skal en kvinde med ansvar for børn, hjem og arbejde fx besvare et spørgsmål om, hvad hun gør i sin fritid, når fritid er defineret som den tid, man ikke er på job?

Statistiske fordelinger for kvinder og mænd hver for sig viser oftere forskelle end ligheder mellem kønnene. Derfor bliver køn ofte uden nærmere undersøgelser antaget at være årsag til forskellene. Det kan være og er af og til forkert. Graves der dybere, viser det sig måske, at det er afledte egenskaber, der er årsag til forskellene. For eksempel varierer mange forhold efter alder og civilstand. Da der er flere ældre kvinder end mænd, mens der er forholdsvis flere gifte mænd end kvinder, vil gennemsnitstallene for fordelingerne måske alene på grund af forskelle i sammensætning efter alder og civilstand give forskelle mellem fordelingerne for kvinder og mænd.

Undlader statistikerne at undersøge, om forskellene mellem kvinder og mænd skyldes forskelle i fx alderssammensætningen, medvirker statistikerne til misforståelser, til misbrug af statistikken og i nogle tilfælde til diskrimination mod kvinder. Eksempler herpå kan findes indenfor så forskellige områder af statistikken som statistik om hospitalsindlæggelser og om valgdeltagelse.

Fordelinger for kvinder og mænd hver for sig er et enkelt krav, der altid bør opfyldes for at synliggøre kvinder i statistikken. Også i dansk statistik er der eksempler på, at der ikke er udarbejdet eller ikke offentliggøres oplysninger om hvert køn for sig. I arbejdsstyrkeundersøgelserne er der oplysninger om gifte og ikke-gifte kvinder hver for sig, mens mænd ikke er fordelt efter om de er gifte eller ikke. Det er tilsyneladende uden betydning for arbejdsmarkedet, mens man stadig interesserer sig for det for en beskæftigelsesstatistik helt irrelevante, om kvinder er gift eller ikke. I fødselsstatistikken er mænd næsten usynlige. Det kunne ellers være interessant at få at vide, hvor fertile mænd er.

Når statistikerne præsenterer deres resultater i tabeller, er det international praksis, at mænd placeres før kvinder. Træffes i litteraturen eksempler på det modsatte, virker det stærkt. Sættes kvinder før mænd, fokuseres på kvinderne. Når rækkefølgen åbenbart har så stor betydning, hvordan virker så ikke den almindelige praksis, at kvinder altid er nummer to eller nederst i rækkefølgen?

Statistik som redskab for kvindediskrimination

Ingen statistiker planlægger sin statistik med det formål, at statistikken skal være redskab for undertrykkelse af kvinder. Alligevel kan det blive resultatet. Arbejder statistikerne loyalt efter de statistiske traditioner, bliver de offentliggjorte statistikker ofte anvendt til at dokumentere, hvor svage kvinder er, alt det de

ikke kan, hvor lidt de tjener osv.

Berit Ås, den kendte norske samfundsforsker, politiker, kvinde- og fredsaktivist har beskrevet, hvorledes kvinder undertrykkes ved »hersketeknikker«. Hun inddeler disse teknikker i 5: Usynliggørelse – Tilbageholdelse af informationer – Latterliggørelse – Dobbeltafstraffelse – Påføring af skyld og skam. Berit Ås nævner ikke statistikken, men kan hersketeknikkerne understøttes med statistisk dokumentation, bliver statistikken i sig selv et redskab for undertrykkelse.

Statistikken i sig selv latterliggør ikke, påfører ikke skyld og skam eller dobbeltafstraffelse, men det forekommer, at statistiske informationer tilbageholdes og at kvinder usynliggøres i statistikken. Tallene kan også bruges til at latterliggøre kvinder, til dobbeltafstraffelse og at give kvinder skyldfølelse.

Det er ikke latterligt, at kvinder optræder i klumper i statistikken om arbejdsmarkedet, at der er mange på deltidsarbejde, at kvinder har større sygefravær end mænd, tværtimod. Men statistikken påvisning af forskellene bruges til at bagatellisere kvindernes indsats, til at vise, hvor langt de er fra det mandlige ideal, hvor dårlige kvinder er, hvad de mangler i at være mænd.

Dobbeltafstraffelsen viser sig, når statistikken dokumenterer, at det koster samfundet dyrt at passe børnene, mens kvinderne er på arbejde, hvor de alligevel ikke tjener en fuld dagløn regnet efter mandsnormen. Bliv hjemme, og dit arbejde er lig nul, for det interesserer statistikken sig ikke for, det er usynligt. Gå ud, og du koster for meget.

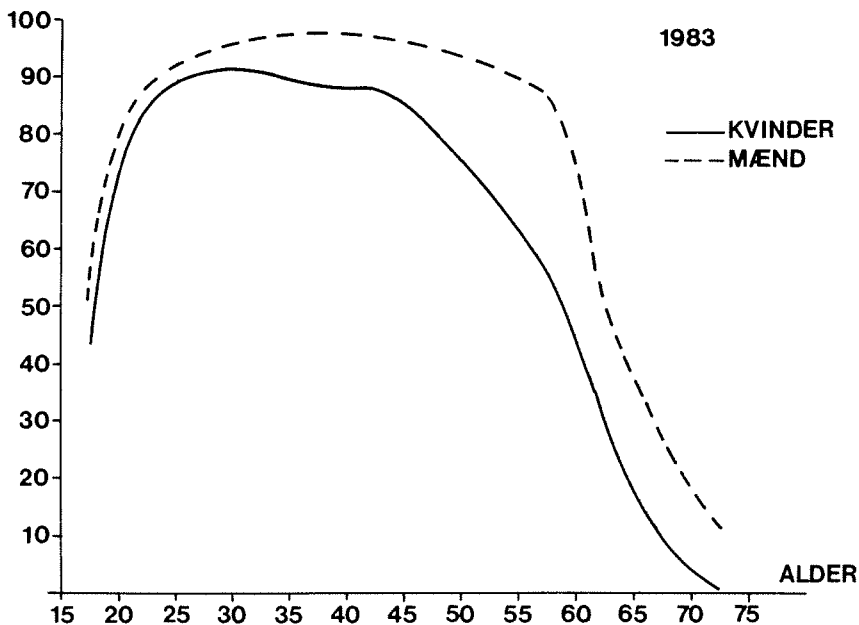
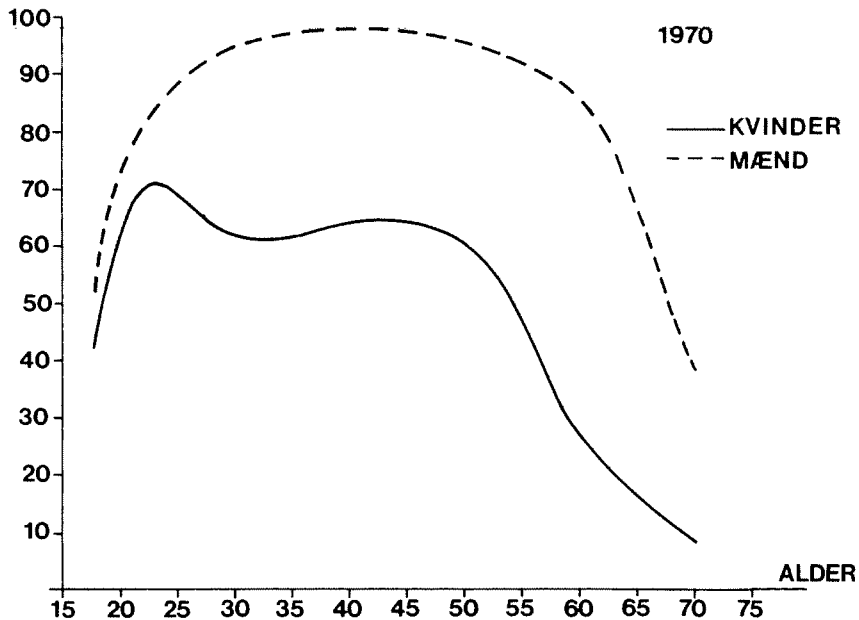
Når kvinder bliver sig bevidst, hvordan de belaster hospitalerne, at de er dårlige vælgere, at de springer fra de lange uddannelser, at deres elendighed kan dokumenteres med statistik, er de færdige at krybe i nærmeste musehul for at skjule deres skyld og skam.

Ved at beskrive kvinder efter samme strukturer som mænd, i relation til mænd, uden at medtage de specifikke kvindelige aktiviteter uden for den formelle økonomi, understøtter statistikken det patriarkalske hierarki.

Statistik om kvinder og mænd

Statistik om kvinder og mænd viser, at der i de seneste år er sket store forskydnings mellem de to køn. Det gælder først og fremmest kvinder og mænd i arbejdsstyrken. De to køn arbejder stadig lige adskilt i kvindejob og mandsjob, og måske er segregeringen endda taget til i de år, da kvinderne strømmede ud på arbejdsmarkedet. Der er fortsat forskelle mellem kvinde- og mandslønningerne, ikke fordi lønnen i sig selv er forskellig, men fordi kvinder og mænd ikke har de samme job og fordi der er forskel på den kvindelige og den mandlige arbejdsstyrkefordeling efter alder. Ser man alene på antallet af kvinder og mænd i arbejdsstyrken og på de enkelte aldersgruppers erhvervsfrekvenser, nærmer de to køn sig til hinanden.

Aldersbetingede erhversfrekvenser

I 1970 var 36 pct. af arbejdsstyrken kvinder, i 1983 var procenten steget til 45. Fra 1970 til 1983 steg arbejdsstyrken med 439.000 personer, hvoraf næsten 414.000 var kvinder. I 1970 var det stadig almindeligt, at kvinder trak sig bort fra arbejdsstyrken i nogen tid efter at have fået børn. Nu er det nærmest undtagelsen. Kurven for kvinders erhvervsfrekvenser i aldersgrupper viste i 1970 en bølgedal i de aldre, hvor kvinderne har små børn. I 1983 var bølgedalen næsten forsvundet.

Et andet markant træk ved 70'erne og ind i 80'ernes samfund er det faldende antal fødsler. Fødselstallet er gennem de senere år faldet til under fødselstallet i midten af forrige århundrede, hvor befolkningen kun var det halve af, hvad den er i dag. I 1984 og 1985 er der kommet et lille opsving, som især skyldes, at nogle kvinder har fået børn i relativt sen alder og altså har villet indhente, hvad de tidligere mener at have forsømt. Mest interessant ved de faldende fødselstal er nok, at fertiliteten i aldersgrupper viser, at det er de helt unge og de ældste kvinder, der har nedsat børneproduktionen.

Fødselsstatistikken er i øvrigt et eksempel på en statistik, der vedrører en specifik kvindeaktivitet, og som gennem tiderne har hørt til blandt de mest udbyggede blandt befolkningsstatistikken. Her er kvinderne altså synliggjort og har været det i lange tider. Der er statistik om mødrenes alder, fertilitet, om antallet af børn pr. kvinde, om de fødte børns nummer i søskendeflokken og meget mere. Er dette ikke netop et eksempel eller bevis på, at statistikken beskriver kvindelige aktiviteter, at statistikken ikke usynliggør kvinder?

Fødselsstatistikken er utvivlsomt en fin beskrivelse af en specifik kvindelig aktivitet. Begejstringen for denne statistik afsvales og forsvinder næsten, når man betænker, hvorfor der har været ofret så meget på at udvikle denne statistik. Langt bagude i historien toner billedet af Herodes frem. Han skulle blandt andet bruge statistikken til at få oplysninger om drenge, der kunne blive til arbejdskraft og til soldater, når de blev gamle nok. En anden baggrund for de minutløse registreringer af fødsler og forældre til de fødte børn var den patriarkalske samfundsstruktur, hvor kvinder og deres børn skulle kunne henføres til de rette mænd. Arvefølge skulle sikres, og arv skulle gå til de rette. Fødselsstatistikens perfektion kan betragtes som en direkte følge af militære behov og et patriarkalsk, kapitalistisk samfunds behov for at kunne dokumentere rettigheder over mennesker og til jord og andre formuegoder.

Synliggørelse af kvinder

Ønskerne om bedre og mere statistik om kvinder kan samles i ét enkelt ord: Synliggørelse. Det er for det første et krav om, at der offentliggøres statistik om kvinder, og at tallene analyseres således, at køn ikke fejlagtigt anses for at være forklaringen på forskelle mellem tal om kvinder og mænd. For det andet er syn-

liggørelse et krav om, at der bliver statistik om emner, der ikke er beskrevet i den nuværende statistik.

Der mangler statistik om sundhed for både kvinder, mænd og børn. Kvinder efterlyser statistik om aktiviteterne i den uformelle økonomi, løbende velfærdsstatistik, om anvendelsen af den sociale service og især om pasning af børn, løbende statistik om tidsanvendelse og statistik om visse kvindegrupper, fx enlige mødre.

Den ny kvindebevægelse har bredt sig i alle Vestens lande og med styrke vist, at kvinder er en overset og forsømt gruppe. I mange lande er der indført lovgivning om ligestilling på arbejdsmarkedet, gennemført justeringer af personretten og anden lovgivning, oprettet ligestillingsråd. I dette arbejde har både aktivister, organisationer og officielle organer brug for mere og bedre viden om kvinder. Alle ønsker med statistikken at kunne dokumentere formodede huller og mangler i lovgivningen og følge udviklingen i kvindernes stilling i samfund og familie. Derfor må kvinderne blive mere synlige i statistikken.